

הלאומיות המודרנית

דודי זינגר

הלאומיות המודרנית

הלאומיות המודרנית היא אידיאולוגיה שהתגבשה והתפתחה במהלך המאה ה-19 והפכה לכוח משפיע ומכריע בעת החדשה.

מהי לאומיות?

המושג 'לאומיות' קשור למושג 'אומה' – קבוצה גדולה של אנשים החולקים **שפה אחת**, **תרבות משותפת** ו**היסטוריה משותפת**, אשר לעיתים הם בני מוצא אחד, ובדרך כלל קשורים בקשר היסטורי לארץ מסוימת. לעיתים גם הדת היא חלק מהגדרת הזהות הלאומית.

זכויות הלאום:

לפי השקפת עולם זו, לכל אומה יש זכות **למדינה ריבונית** ו**להגדרה עצמית**. ריבונות זו באה לידי ביטוי בהקמת מדינה עצמאית בשטח משלה, ויכולת למשול בה ללא התערבות גורם חיצוני.

האומה מגדירה את עצמה על ידי עיצוב אופייה של המדינה לפי רצונה.

בני האומה שפועלים להשגת מטרות אלו מבטאים במעשיהם שאיפות לאומיות. אם וכאשר ישיגו את מטרותם, הם יקימו מדינת לאום שתלכד את האומה תחת שלטון ריבוני.

מהי תודעה לאומית?

הקבוצה הלאומית מתגבשת באמצעות טיפוחה של תודעה לאומית שהיא **מודעותו של אדם להשתייכותו ללאום מסוים**.

כיצד מעוצמת התודעה הלאומית?

התודעה הלאומית מועצמת באמצעות סמלים: **דגל**, **המנון**, **ימי חג לאומיים** ו**פולקלור** המבטאים את רוח האומה ומחזקים את ההזדהות האישית עמה.

מרכיב חשוב נוסף בתודעה הלאומית הוא היווצרותו של זיכרון קולקטיבי, הזיכרונות המשותפים לבני הלאום, כגון אירועים היסטוריים חשובים ודמויות מרכזיות מהעבר, הנותנים משמעות לקיומה של האומה.

דגמים של לאומיות:

ניתן להצביע על שני דגמים מרכזיים של הלאומיות המודרנית:

לאומיות אתנית-היסטורית

ולאומיות ליברלית-אזרחית

לאומיות אתנית – היסטורית מתעוררת בקרב **קבוצת אנשים שיש להם היסטוריה משותפת**. היא מתבססת על מרכיבים כמו דת, שפה, מנהגים ותרבות, ומדגישה קרבת דם, גורל משותף, ומולדת היסטורית. העבר המשותף של בני הלאום הוא המרכיב המשפיע ביותר בלאומיות זו. תחושת השייכות מתבססת על המוצא המשותף, שאינו ניתן לבחירה. הלאומיות האתנית-היסטורית מקשה על זרים להצטרף אל האומה, והם עשויים להפוך למיעוט לאומי במדינה. דוגמה ללאומיות אתנית-היסטורית ניתן לראות בגרמניה. מאזור מפוצל בין 30 מדינות בתחילת המאה ה-19, הפכה גרמניה למדינת לאום מאוחדת וחזקה לקראת סוף המאה. ההתעוררות הלאומית הגרמנית נבעה ממרכיבים היסטוריים ותרבותיים ומאמונה במוצא האתני המשותף של בני הלאום.

לאומיות ליברלית – אזרחית מאגדת קבוצה של אנשים **סביב ערכים ואידיאולוגיה משותפים**. האומה נוצרת מיחידים שבחרו להצטרף אליה מרצונם ולהקים מדינת לאום ריבונית שאיננה מתבססת על מוצא אתני או היסטוריה משותפת. מה שמאחד את בני הלאום אלו הרעיונות המשותפים – תפיסה ליברלית שמקדשת ערכים כגון חירות, שוויון ודמוקרטיה.

לאומיות זו שמה דגש על המסגרת המדינית ועל השותפות האזרחית. המרכיב המרכזי בלאומיות זו הוא ההווה המשותף לבני הלאום. ארצות הברית נחשבת לדוגמה מובהקת של הלאומיות הליברלית-אזרחית. קבוצת אנשים שהתאגדו בשלהי המאה ה-18 להקמת מדינה ריבונית המבוססת על ערכי הנאורות. אומה זו מדגישה את הרעיונות המשותפים לאזרחי המדינה ולא את המוצא האתני שלהם.

מהי לאומנות?

לאומיות עלולה לעיתים להפוך ל**לאומנות – לאומיות קיצונית**, הרואה בלאום ערך שגובר על כל הערכים האחרים (לדוגמה: חירות ושוויון).

כיצד באה לידי ביטוי הלאומנות?

לאומנות עשויה לבוא לידי ביטוי באפליה ויחס עויין כלפי מיעוטים בתוך מדינת הלאום, וכלפי חוץ בתוקפנות ושלילת זכותן של אומות אחרות לריבונות.

אירועים מכריעים שהביאו להתפתחותה של הלאומיות המודרנית במאה ה-19 :

המהפכה האמריקאית

המהפכה האמריקאית, ששיאה בהכרזת העצמאות בשנת 1776, נולדה כהתקוממות מושבות המהגרים בצפון אמריקה כנגד המלך הבריטי שנתפס כעריץ ונצלן. בשיאה של מלחמת העצמאות התכנסו נציגי המושבות כדי להכריז על עצמאות ארצות הברית והדגישו את ריבונות העם ואת הזכות להתנגד לעריצות.

השפעת המהפכה האמריקנית על צמיחת הלאומיות :

ארה"ב הייתה המדינה הראשונה שהוקמה על בסיס רעיונות תנועת הנאורות ותנועת הלאום, הצלחת המהפכה האמריקנית השפיעה על התעצמות רעיונות הלאום בצרפת, מה שהביא בסופו של דבר למהפכה הצרפתית.

המהפכה הצרפתית:

המהפכה הצרפתית, היא מהפכה ששינתה את הסדר המדיני-חברתי בצרפת. היא הייתה מהפכה נגד המשטר הישן = משטר אבסולוטי (מוחלט).

בשנת 1789 אסיפת המעמדות בצרפת הכריזה על עצמה כעל האסיפה הלאומית של צרפת, כלומר: הם נציגי העם הצרפתי כולו. והסיסמא שלה הייתה: חירות, שוויון, אחווה. האסיפה הלאומית ביטלה את זכויות היתר, של האצילים והכמרים, ביטלה את כוחו האבסולוטי של המלך ופרסמה את הצהרת זכויות האדם והאזרח, שמתבססת על רעיונות תנועת ההשכלה. ההצהרה קבעה, שכל האזרחים שווים בזכויותיהם, העם הוא הריבון = מקור הכוח של השלטון הוא בעם וכו'.

הישגי המהפכה הצרפתית:

1. מימוש עקרון ריבונות העם – צרפת היא המדינה הראשונה באירופה בה הוחלט שהעם שולט.

2. מימוש עיקרון השוויון – כל האזרחים שווים, אין יותר מעמדות.

3. הענקת זכויות אדם ואזרח – האזרחים חופשיים, שווים, יש להם זכות לקניין/לצבור רכוש, זכות לביטחון.

השפעת המהפכה הצרפתית על צמיחת הלאומיות :

האסיפה הלאומית גיבשה את הלאומיות הצרפתית: הקימה את צבא-העם, הפיצה את השימוש בשפה הצרפתית ברחבי צרפת, וגיבשה סמלים לאומיים שקיימים בצרפת עד היום: דגל שלשת הצבעים, המנון צרפת והחג הלאומי של צרפת - יום שחרור הבסטיליה.

ובכך הפכה צרפת למדינת הלאום הראשונה באירופה.

כיבושי נפוליאון

10 שנים לאחר המהפכה הצרפתית תפס את השלטון בצרפת נפוליאון בונפרטה באמצעות הצבא. למרות שהחזיר את צרפת לשלטון יחיד הוא שמר על חלק מעקרונות המהפכה (חרות הפרט, שוויון הזדמנויות ובפני החוק וכו'). יצא למסע כיבושים ברחבי אירופה וכבש את: איטליה, בלגיה, ספרד, הולנד, פולין, גרמניה וכו'.

בכל מקום שכבש ביטל את המשטרים האבסולוטיים והנהיג את החוק הצרפתי והפיץ את רעיונות המהפכה (חירות, שוויון, אחווה וריבונות העם) צרפת יצאה למלחמה בשכנותיה, כדי להפיץ את רעיונות המהפכה: "הבאנו לכם את החירות, דאגו לשמור עליה", אמר נפוליאון. בתחילה, נתפס נפוליאון בעיני העמים שכבש, כמשחרר מעריצות המשטרים האבסולוטיים.

מהר מאד התברר לעמים, שהם החליפו את המשטרים האבסולוטיים בדיקטטורה של נפוליאון - הוא כפה על עמים לפרנס את צבאו ואף להילחם בעבורו.

בשלב מסוים, העמים שנפוליאון כבש, יצאו נגדו בשם הרעיונות שהוא הפיץ, הם ראו בו כובש זר ונלחמו בו כדי להשיג את החירות שלהם, החירות שהוא הבטיח להם!

השפעת תקופת שלטון נפוליאון על צמיחת הלאומיות:

- הפצת הלאומיות ברחבי אירופה.
- הקמת תנועות לאומיות: הפצת הרעיונות הלאומיים הצרפתים ובמקביל שלטון הדיכוי הצרפתי הביאו להקמת תנועות לאומיות.
- התפתחות הלאומיות האתנית – עמים חיפשו את ייחודם, חיפשו תחושת שייכות.

המהפכה התעשייתית:

המהפכה התעשייתית הייתה אירוע היסטורי מתמשך שהחל במאה ה-18 באנגליה, התפשט באירופה במהלך המאה ה-19 ושינה באופן קיצוני את פני אירופה והעולם. תוך כמה עשרות שנים, השתנה העולם, כפי שהכירו אותו בני האדם.

במהפכה החליפו המכונות וההמצאות הטכנולוגיות את הידיים העובדות. המוני החקלאים נאלצו לעזוב את הכפר ולחפש פרנסה בעיר הצומחת. המהפכה התעשייתית הרסה את המסגרות החברתיות שאפיינו את העולם הישן – משפחה, כפר, כנסייה. המעמדות המסורתיות נעלמו. בני אדם חיו מעתה בעיר הגדולה והמנוכרת.

תיעוש – תהליך שינוי טכנולוגי, כלכלי וחברתי בו חברת אנשים עוברת מייצור ביתי ידני לייצור תעשייתי המוני בעזרת מכונות. בתהליך התיעוש הצטמצם חלקה של החקלאות בכלכלה ובאוכלוסייה וגדל חלקם דל התעשייה והמסחר. תהליך זה התבטא בצורה קיצונית בתקופה המכונה ה-"מהפכה התעשייתית" שהתרחשה באירופה במאות ה-18 וה-19.

עיוור - מעבר אוכלוסייה והתרכזותה באזורים עירוניים. – תקופה בה התקיימה הגירה של אוכלוסייה מאזורים כפריים לאזורים עירוניים. הגירה זו גרמה לשינויים באורח החיים ובסוגי התארגנויות והתנהגויות חברתיות, שהם התוצאה של המעבר מהכפר אל העיר.

הקשר של המהפכה התעשייתית לצמיחת הלאומיות:

האנשים שהגיע לערים הגדולות נקלעו למשבר: הם עזבו את המשפחה המורחבת, את הקהילה הדתית הקטנה שאליה היו רגילים ובה קיבלו את התמיכה הנפשית ובמקום זאת עברו לעיר הגדולה ונבלעו בתוך ההמון, חיו בעוני ומצוקה. הרגישו זרות בדידות, חוסר השייכות.

הלאומיות הייתה הדבק החדש שיאחד בין האנשים באותה הארץ: הדבק הלאומי. הלאומיות איחדה בין האנשים, נתנה יציבות ובטחון.

אביב העמים:

בשנים 1848-1849 גברה התסיסה הלאומית באירופה. בגל המהפכות המכונה אביב העמים, פעלו המהפכנים כנגד בתי המלוכה להשגת עצמאות לאומית. כך לדוגמא, התנועה הלאומית האיטלקית שחררה לזמן קצר חלקים מאיטליה משלטון האימפריה האוסטרו-הונגרית.

השפעת אביב העמים על צמיחת הלאומיות:

על אף שרוב ההתקוממויות דוכאו לבסוף על ידי השליטים, חיזקו אירועי אביב העמים את ההתעוררות הלאומית באירופה. את הגלגל כבר לא ניתן היה להחזיר לאחור כפי שרצו שליטי הסדר הישן. המאה ה-20, שבה הוקמו מדינות לאום רבות, עתידה הייתה לממש בסופו של דבר את ההתעוררות הלאומית של המאה ה-19.